

Den skabende sol

Fælles træk i Martin Andersen Nexøs
og Sophus Claussens tidlige forfatterskaber

Af Jørgen Hunosøe

I. Indledning

Oktober 1892-december 1893 opholdt den 28-årige Sophus Claussen sig i Paris angiveligt for at lære landets sprog og kultur at kende, sideløbende med at han forsynede *Politiken* med rejserportager og sig selv med lommepenge til supplerung af de beløb, der jævnlig tilflød ham fra hans rundhåndede far.

Da der var gået et år – og da faren ikke fandt, at resultaterne af hans investeringer stod i rimeligt forhold til udbyttet, kaldte han ham hjem, og Claussen måtte ydmyge sig ved at sende bønsskrivelser om at få opholdet forlænget – også under påberåbelse af, at hans kunstneriske talenter var under stærk og stadig udvikling.

Opholdet blev forlænget, men januar 1894 fik planerne et alvorligt afbræk, idet Claussen i slutningen af måneden over hals og hoved på grund af en unulig forelskelse og et afvist frieri rejste til Italien, hvorfra han meddeler, at her vil han blive, indtil understøttelsen inddrages.¹

Planen accepteres – og Claussen begiver sig afsted på den kendte dansesvej ned gennem landet til Napoli og Pompeji, tilbage igen for i Rapallo at møde Johannes Jørgensen og for fra Genova at rejse videre nordpå.

Der sker da det, at han her møder en ung italiencrinde, Clara Robins-son, som han forelsker sig voldsomt i – og sammen med hvem og for hvis penge han lejer hus i St. Margherita Ligure. Her tilbringer de et par lykkelige måneder, indtil pengekassen er tom; hun må tage til Rom og Claussen hjem via Paris.²

Faren var rasende og skrev 26.9.1894 til sin kone:

Han maa nu efter den Historic kaldes tilbage øjeblikkelig; jeg vil ikke længer betale hans vilde Liv i Udlandet, og vil han ikke tage sig noget alvorligt til, faar han for Fremtiden sejle sin egen Sø.

Naar han kommer hjem, kan jeg vel skaffe ham en eller anden Ansættelse, eller maaske en Bevilling som Translatør i Fransk eller Italiensk. Men Forfatterskabet maa han lægge paa Hylden (...).³

Sådan skulle det heldigvis ikke gå. Rejssebrevene fra Paris blev samlet, redigeret og komponeret sammen til rejseromanen *Antonius i Paris* (1896) – og samværet med signora Clara blev det subtile højdepunkt i Claussens måske klogeste bog: rejseromanen *Valfart* (1896).⁴

Næsten samtidig med disse begivenheder udspillede sig en lignende historie for den fire år yngre Martin Andersen Nexø.

I bogstavelig forstand døde han nær – af tuberkulose – sendtes han ved gode venners hjælp september 1894 på rekonvalescens til Italien og foretog næsten samme tur ned og op gennem Italien som Claussen – alt imens han forsynede Venstrepressen med rejseberetninger. I begyndelsen af august 1895 modtager han i Venedig besked om en ledig stilling som højskolelærer på Mors, og han belaver sig på – restitueret som han er – at begive sig nordpå.

Som for Claussen kom der en kvinde og en forelskelse i vejen: i Venedig (gen)mødte Nexø en gift, velhavende, ung amerikanerinde, Mrs. Julie Hadavag, med hvem han slog følge for at rejse til Spanien. Hun forstrakte ham med rejsepenge, inden hun omkring den 1. maj 1896 sejlede hjem til sin mand i USA. 10 måneder senere end beregnet vendte Nexø hjem til Danmark.⁵

Denne kærlighedshistorie fik en lignende betydning for Nexø, som oplevelsen med Clara fik for Claussen. Begge blev de sig selv og deres køns sammensathed bevidst, og begge blev de bevidste om de mål, de ville nå. Også for Nexøs vedkommende udmøntedes rejseerfaringerne sig i en bog fra syden: *Soldage*, der dog først udkom i 1903, efter at han i 1902-1903 havde gentaget sin gamle rejserute, nu i selskab med den kvinde, han ægtede 1898. Dagene med Julie Hadavag har Nexø omtalt over for vennen Jakob Hansen, men ellers intetsteds, heller ikke i *Soldage*, måske af gode grunde. Vennerne hjemme reagerede med forbavselse og gnavenhed på den overrumplende beslutning om at tage til Spanien, men også med nogen moro over for, hvad den uberegnelige og egensindige vordende højskolelærer kunne finde på.

I hvert fald: for begge rejsende var der også tale om en rejse i kærlighedens egne – og det er om disse erfaringer, det følgende skal handle. Pointen skulle bl.a. være den, at hvor litteraturhistorien har for vane at sætte skel og se modsætninger, viser disse sig ofte ved nærmere eftersyn

at være sandhedsforflygtigende. Herudover – og nok så væsentligt: de respektive rejsebøger kan begge betragtes som udgangspositioner for de sociale utopier, som realiseres med henholdsvis skuespillet *Arbejdersken* (1898) – Claussens hovedværk i egne øjne – og *Pelle Erobreren* (1906-1910) – Nexøs hovedværk i alles øjne. Det fælles punkt er det, at forestillingen om en ny social orden nødvendigvis må være grundet på erfaringer omkring dannelsen af en ny indre og subjektiv orden. Med Claussens ønske: at føje »de indre Kendsgerninger til de ydre«; med Nexøs, eller rettere *Pelle Erobrerens* fiktive fortæller, proletardigteren Mortens ord: at skrive om »Solmennesker (...) som faar Lov at leve«. ⁶

II. Soldage

1

Jørgen Elbek har i en interessant studie⁷ søgt at gå en anden vej end den, Børge Houmann anlægger i sin på alle måder imponerende biografi *Martin Andersen Nexø og hans samtid I-III* (1981-1988). Hvor Houmann principielt lægger vægten på »yderfladen«, søger Elbek værkernes »indre sammenhæng«, og der tegner sig følgende udvikling: Han tager udgangspunkt i Nexøs »første gode (...) fortælling«: »Lotterisvensken« fra 1894. I det år fik Nexø for første gang i sit liv ro til eftertanke – efter at have kæmpet sig op fra samfundets bund og fuldført sine studier, så han stod rustet til det, der i mange år havde været hans drøm: at blive højskolelærer. Men som nævnt ramtes han af sygdom og medfølgende ensomhed – og i den tilstand fik han samling på sig selv, hvilket blandt andet medførte en forsoning med det faderbillede, som han ellers aldrig tidligere havde kunnet komme til rette med. »Oven senge igen efter krisen kom han igang med at skrive, og emnet var drømmen om lykke, fællesnævneren for den som var kommet til vejrs og den der måtte blive derude. I lyset af den får faderskikkelsen et varmt, forsonende skær over sig og bliver til – *Lotterisvensken*«.

Man kunne nu if. Elbek tro, at vejen var afstukket for den unge forfatter, men sådan går det mærkeligt nok ikke: »åbenbart står andre spærringer i sindet tilbage«. Disse spærringer aflæses nu i de fortællinger og romaner, som Nexø skrev op til *Soldage* og *Pelle Erobreren*, og de har alle med passivitet, introspektion og regredering mod et moderligt univers at gøre. Lykkedrømmen, trangen til at hæve sig mod lyset forenes ikke med

»en vækst i bredden ved at lige søger mod lige, køn mod køn«. Det sker til gengæld med *Pelle Erobreren*, der if. forordet er »en Bog om Proletaren – altsaa om Mennesket selv«. Og Elbek skriver, at »mennesket selv er en dobbelthed, et samspil, for Pelle er aldrig alene, men har hele tiden en anden bag sig eller ved sin side«. Denne anden inkarnerer det kvindelige aspekt, hvad Elbek påviser hos de blide og omsorgsfulde figurer Far Lasse, den halte Unge Mester, vennen Morten og endelig hustruen Ellen. Denne forestilling om det »hele« menneske har Nexø foregrebet i billedet af anarkisten Alfonso i *Soldage*, og Elbek citerer de linjer fra kapitlet »Mellem Husmænd«, som kan læses her s. 69.

Efter *Pelle Erobreren* falder if. Elbek kurven igen, »videre ad sin gyldne middelvej kom [Nexø] ikke« – og det påviser han så gennem korte, klare analyser af *Ditte Menneskebarn*, digtene, de politiske taler, *Morten hin Røde* og *Midt i en Jærntid* -. Først med »Erindringerne (1932-1933) fik han sit tabte land tilbage – men som i et aflukke«.

2

Det er barsk og klog tale, men i mine øjne også – i hvert fald på et afgørende punkt – fordrejet. Elbek ser et lystårn (*Pelle Erobreren*) omgivet af to mindre (»Lotterisvensken« og *Erindringer*) placeret ved henholdsvis indgangen og udgangen af forfatterskabet. Og de tre pejlemærker er alle placeret i centre af ensomhed og selvbesindelse, for Pelles vedkommende under fængselsopholdet i romanens fjerde bind *Gryet*.

Forfatterskabets sidste periode – altså tiden efter *Pelle Erobreren* – er ikke emnet for denne artikel. Om den første skal siges:

»Lotterisvensken« handler, al sin menneskeviden og momentvise varme til trods, ikke om et helt menneske, men snarere om en mand, der på grund af sine svagheder bliver et let offer for tilfældighedernes driven gæk med ham; til slut tager han sit eget liv. En senere Nexø ville ikke anlægge et sådant fatalistisk perspektiv på en person – eller for den sags skyld afslutte en historie på en kunstnerisk set så traditionel måde, som tilfældet er i slutscenen med de to drenge, der upåvirkede synes at ville gentage den samme misère som faderen. Nej, vi skal faktisk frem til *Soldage*, før læseren oplever, at de nævnte »spærringer« overkommes. Men hvad læseren knapt kan vide er, at denne bog består af flere lag forfattet mellem den første Spaniensrejse 1895-1896 sammen med Julie Hadavag og den anden 1902-1903 sammen med hustruen. Og allerede i skildringerne fra 90'erne ser vi konturerne af det menneskebillede og menneskesyn, som i fuldt udfoldet skikkelse træder os i møde i *Pelle Erobreren*. Et

af de første kendte udkast til romanen er da også et notat fra rejsen 1895. Et punkt i bogens summariske disposition lyder således: »Lykkejagt og Æventyrdrom hos alle Mennesker, selv de mest forkrøblede. En Higen opad hos dem alle, et Sug!«⁸

Går man nu *Soldage* igennem med denne viden, træder der en palimpsestagtig tegning frem bag det ydre, officielle rejsebillede.

Bogen, der er udgivet af Henrik Yde i *Danske Klassikere* 1996, består som nævnt af rejsebreve fra begge ture; de kan opdeles og dateres, hvad da også er sket; rejseruterne kan indtegnes på et kort, og de falder tildels sammen. Nexø hentyder da også stedvis til en rejse for seks-syv år siden, og undertiden afløses flertalsformen »vi« (dvs. mand og hustru) af et »jeg« (dvs. den første rejses 26-årige Nexø). Bogen kan læses på flere måder: først og fremmest som en lysende, varm og forelsket beskrivelse af Andalusens seværdigheder og befolkning, dernæst som et politisk manifest i svøb, endelig som beretningen om et jeg, der her kommer til forståelse af sig selv – netop i samklang med den natur og de mennesker, der omgiver det. Nævnes Julie Hadavag ikke i 90'er-optegnelserne, forekommer disse dog i al deres livsvarme og erotisk farvede sanseglæde gennemglødet af en kvindes skjulte tilstedeværelse.

Jeg vil i det følgende lægge vægt på bogens menneske- og omverdensopfattelse og henviser læseren mht. dens andre sider til Henrik Ydes efterskrift.⁹ Han tilføjer også to kapitler: »Morgenvandring« og »Tyrefægtning«, der overvejende bygger på stof fra 1896. Til begge kapitler savnes trykmanuskript, og begge trykkes sært nok først i 2. udgaven fra 1922. Der findes trykmanuskript til bogens øvrige kapitler, og udgiveren har sammenholdt det med den trykte tekst. Samtidig har han via Børge Houmanns bibliografi¹⁰ dateret de oprindelige rejsebreve.

Nexø opholdt sig små 8 måneder i Granada 1895-1896, hvor han og hans elskede boede hos en vis señora Beppa, enke efter en kaptajn i hæren, nu samlever med don Pedro Rebollo. I 1903 indlogerer ægteparret Nexø sig igen hos Beppa, »fremdeles Kærest med Don Pedro« (s. 152); nu bor det aldrende par blot ikke sammen mere.

Granada er bogens tyngdepunkt; herfra foretages ture ud, og i disse egne antydes det, at har fordrivelsen fra paradiset fundet sted, er paradiset dog også genfundet.

Først optegnelserne fra 1895-1896:

På vej sydpå mod Gibraltar passerer ægteparret i 1903 byen Ronda – og Nexø erindrere sit besøg dér seks år tidligere (s. 78). Han oplever livet her så potenseret og spændingsmættet, at det i sin fylde og farvejubil

hvert øjeblik synes at kunne bryde, at kunne »løbe amuk«. En nordbo kan ikke forstå dette:

Solekstasen kender han ikke. Vilde han, der maa indskrænke sin Kærlighed til selve Hjærtet og forskanse den dér mod alle Magter, fordi alle Magter er fjendtlige mod hans lille Eros og tilsidst kvæler den alligevel – i Dynere og tykke Mure og dobbelte Vinduer – vilde han forstaa Sydens store Eros: Solbrunsten, der svulmer og straalere i alt det skabte og overskyller Menneskenes ikke blot Erotik men *hele Væsen* (m.u.), saa vi læser den samme fortættede Blodets Spænding af en Lillefingers mindste Bevægelser, af et Barns eller en Oldings Holdning og Udtryk som af et Par vanvittigt forelskede Øjne hjemme?

Den store Eros gennemtrænger tilværelsen og mennesket i en grad, så »Menneskene (...) gjorde underlige Fagter og skreg besat, bedst som de gik for sig selv og arbejdede« – og Nexø hævder trods det citerede, at også han glimtvis forstod den ekstase, denne gåen ud af sig selv for at blive ét med det skabte – eller noget højere, noget guddommeligt, som da han i Tanger fascineres og tryllebindes af en sekt af dansende og musicerende religiøse fakirer, der i ekstase sårer sig selv:

Blodfarven er ikke Blod længer men Rødt, der staar saa ildnende, vellystigt smukt mod Sollyset og denne vidunderlige Himmel. Og jeg kan ikke rive mig løs men følger Toget ned gennem Yderporten og videre over de flade Højdedrag ad Vejen til Fez (s. 108).

Et tredje og sidste jeg-notat skal nævnes. Om morgenen vågner han ved det første gry af »et øredøvende Kvidder« ikke af fuglesang, men menneskelyde, »ren Strubeglæde« (s. 205). »Og fra Gydens myldrende Bund, der med Snavs, Halvmørke og Stank minder om en Kloak, koger det op i en Naturhymne til den frembrydende Sol«. Højt og lavt, menneske og natur er gennemtrængt af en eneste kraft, som Nexø så senere i kapitlet ser fysisk anskueliggjort i Alhambra-paladset:

De Former der danner Livet og Sundheden og Symbolerne, de Farver der løfter og giver Spænding, det lange Perspektiv, Rummets Højde, det vide Overblik og de nære Detaljer – alt, hvad der er det livgivende og livbærende i Verden derude, gaar igen herinde! (s. 218).

Den organiske verden, jordens struktur og himlens hvælving, spejles i denne arkitektur.

Dér er Livets hemmelige Længsler opad og ud (...) Alt hvad Livet rummer af lyst og løftende findes i dette Trylleslot, der saa hemmelighedsfuldt formaar at knytte Tilskueren til den store Verden derude, faa ham til at føle sig *midt i Helheden, et Led af den* (m.u.). Alhambra er som en lutret Verden, hvor alle Slagger er bortbrændte og man kun er Ansigt til Ansigt med det største i Livet – det evige.

Således taler kun et livsforelsket, religiøst sindet menneske. Ånd og krop er i lykkelig ligevægt, ånden »strømmer én i Møde som en Lovsang over det i sig selv hvilende Liv – som Rytme« (s. 122).

Lad dette stå som eksempler på den henrevne, ekstatiske-erotiske tilstand, den yngre Nexø befandt sig i på den første Spanienrejse – og som lader sig udlede af den bog, der blev resultatet af den anden rejse. Han fik del i den store Eros – og kunne oplevelsen ikke fastholdes, da han kom hjem til det grå, sludfulde og tågede Norden, så gentog den sig dog i 1902-1903 – og nu udvidet med et socialt-politisk perspektiv, der lægger sig som en vækstring omkring den aldrig glemte erfaring af at have været i levende kontakt med selve livets kerne. Han nærmer sig endnu mere *Pelle Erobreren*.

I trykmanuskriptet indledes kapitlet »Sol« med følgende overstregede afsnit: »Vi sidder paa de høje Fjældtoppe oven for Bjærgbyen Loja, i soltindrende Luft og med vid Udsigt« – og sådan har de åbenbart siddet »Dag for Dag«, hvis man sammenligner med indledningen til »Mellem Husmænd«.

Soldage er én lang hyldest til »el sol criador« – den skabende sol – og den

stiger op hver Morgen og skinner paa Sneen, saa den rinder i Krystalstrømme ned ad Fjældsiderne og bestrør sin Vej med Blomster (...) Se Skaberen! Se Gud! siger Almuen med tindrende Øjne, naar Solen stiger over Bjærgene. – Ikke for intet kaldte Maurerne Andalusien det jordiske Paradis (s. 113 o.a.st.).

Befolkningen her er denne guds »frejdige Børn« (s. 114) – og i mødet med dem danner Nexø sig efterhånden de politiske anskuelser, som bli-

ver bærende fx i *Pelle Erobreren*, anskuelser, som er baseret på forestillingen om det »hele« menneske.

Ægteparret overværer på et tidspunkt et landarbejdermøde, hvor endnu en revolution planlægges, men ser Nexø med skepsis på anarkisternes politiske modenhed, respekterer han til gengæld deres menneskelighed og livsvilje i bund og grund. De møder den generøse, frihedselskende Alfonso M. Om ham hedder det:

Anarkisten Alfonso! Han har sat alle personlige Hensyn til Side for vor Skyld, og nu rider han hjem til sit Husmandssted lykkelig over sin Handling, talende fortroligt med sin lille Søn som med en Broder, i Fred med alle Mennesker. Og en Dag lyder Signalet til den store Omvæltning, han springer op i hæftig Glæde, rede til at ofre sit Liv for den nye Lykketid – og falder igen, strakt til Jorden af en Gendarms Kugle. Og den gamle Tid lunter videre hen over hans Lig. Saadan vil det gaa ham.

Og alligevel! Naar jeg nu og da famler efter et Forbillede, søger *et helt Menneske* (m.u.), en der var værd at efterligne eller i al Fald misunde – kommer jeg altid til at tænke paa Anarkisten Alfonso (s. 148).

Andetsteds ser Nexø på Don Quijote med samme øjne.¹¹

Alfonso er opfyldt af den »Higen opad«, som notatet til *Pelle Erobreren* beskrev (her s. 66), og hos ham afbalanceres det »mandlige« handlingsaspekt med det »kvindelige«: i hans rolige omsorg for sine nærmeste. Han er ikke slave af noget og er kun på krigsfod med »Magtrænerne (...) ikke med mine Medmennesker« (s. 147). Som det hedder mere generelt om andalusieren:

han hader Tugt og Underkuelse. Han gør villig Plads for de elendigste af sine Medmennesker (...) Sine Børn opdrager han med Kys og Kærtegn og Kys igen til at blive lige saa egensindige og uefterrettelige men i Grunden gode som han selv er (s. 130).

Samme karaktertræk og levedygtighed ses hos »las Cigarreras«, tobaksarbejderskerne, »Sevillas Sjel« (s. 40) – og hos medpassagererne i toget, hvor »den simpelt klædte opfører sig lige saa dannet og frimodigt som den fint klædte. Der er intet opad og nedad i deres Forhold til hinanden, alt bevæger sig i samme fortrolige Plan« (s. 54).

III. Valfart

1887 skrev professor Harald Høffding et venligt og opmuntrende brev til den lyrikdebuterende Sophus Claussen i anledning af dennes *Naturbørn*. Heri henviser han Claussen fra »den lille Eros« til »den store«:

Jeg sympatiserer meget med »en Livsanskuelse grundet paa Elskov«;¹² men jeg tror, at De vil erfare, at det er for snever en Ramme. Den store Eros, – den ideale Begejstring, som fører ad Tankens, Arbejdets og Kunstens Veje, og som driver til at søge efter Lys og Varme for saa mange som muligt, – har sin egen Salighed saa vel som sine egne Lidelser, og derfor ogsaa sin egen Poesi. (...) Dog det skal ingen Indvending være. I den lille Eros' Skole kan man lære at tjene den store. Det var jo det, Platon mente, at Eros hjælper at gøre det store Spring ud over det egne Jeg. Først det mindre, saa det større, det er den naturlige Gang, og det er kun Asketikerne, der mener, at det mindre maa falde bort, for at man kan naa det større.¹³

Høffding har her foregrebet bevægelsen i Claussens digtning op til og ud over *Valfart*. En bevægelse, der med lige så stor ret synes at gælde Nexøs, der i *Soldage* på påfaldende måde refererer til det samme begrebspar, jf. 1896-citatet, her s. 67. Begge søger de på deres rejser at forstå »Sydens store Eros«, der »overskyller Menneskenes ikke blot Erotik [dvs. deres lille Eros] men hele Væsen«. Claussen siger, at han også »har gjort en Pilgrimsrejse til Italien (...), den ideale Kærligheds Rige«¹⁴ – og kulminerede hans valfartsrejse i bjergene omkring Rapallo, gjorde Nexøs det i bjergene omkring Granada.

Sådan er *Soldage* blevet anskuet på de forrige sider – med hovedvægten lagt på optegnelser, som må formodes at stamme fra Nexøs første rejse. Og sådan vil også *Valfart* blive anskuet her – men mere kortfattet og kategorisk, da bogen, modsat *Soldage*, har været genstand for indgående analyser tidligere.¹⁵ Intet tyder i øvrigt på, at Nexø har læst Claussens bog.

Valfart er inddelt i to bøger. I den første følger vi Silvio, en ung ingeniør og brobygger, ned gennem Italien på flugt fra en håbløs forelskelse. Selvom sydens sol gradvis optøer hans tilfrosne indre, og selvom han, da han forulykker på en cykeltur ned i mørket sammen med sin italienske ven Dante, samtidig konstaterer, at »intet af Hjulene i mit Indre var

knust« (s. 211), står han dog ved første bogs slutning i Pompeji og giver et billede af den døde by, der samtidig er en beskrivelse af hans indre tilstand: Pompeji ligger som »en aaben, forstenet Hjertemuskel. Havet er sunket, Jordsmønnet har hævet sig, / over al Verden kun én Gud og én Telegraf, / og de Evige har forladt de Jordiskes Boliger« (s. 225).

Nexø befandt sig i en lignende situation, da han i 1896 besøgte Gibraltar og Tanger – beretningerne herfra er kompositorisk anbragt som et sort dyk midt i *Soldage* (apropos fæstningen Gibraltar, s. 84: »Anglo-germansk Kultur kan være stolt, den har fortrængt alle Solens forfløjne Deviser af Menneskenes Sind og sat sit solide: *Nytte, money-making* i Stedet«) – men begge vender om, rejser videre i fastholdt tillid til tilværelsens lysere og varmere kræfter.

I anden bog sker det, at Silvio møder og bosætter sig med signora Clara i bjergegnen omkring Rapallo. Hun får de indtørrede kilder til at strømme igen, og man må tro Silvio, når han i digtet om »Det tabte Paradis« hævder, at han ved kvindens hjælp har genfundet det (s. 242-243). Guderne er vendt tilbage.

Solen bliver et symbol på denne nye livsfylde, og den skal stråle hen over en bro: »Højere end Alperne, dybere end Middelhavet« (s. 171 og 281) – et billede man nok må overføre på en forbindelse fra det mest elementære i naturen ind i de højeste himle. Nexø skildrer flere steder i *Soldage* en sådan formæling fx i mødet mellem den mandlige solgud og det kvindelige urhav s. 11¹⁶ – og da Silvio og Clara bestiger bjerget Mont' Allegro for at besøge den hellige jomfrus kilde, ledsages de af solen, samtidig med, at de hele tiden har havet for øje. Som Høffding formulerede det: »det er kun Asketikeren, der mener, at det mindre maa falde bort, for at man kan naa det større«. Grundtvig kunne også nævnes – som Henrik Yde i sin efterskrift s. 255 lader den ældre Nexø gøre det. Nexø så i 1925 tilbage på, hvad Grundtvig havde betydet for ham: »I sin gigantiske Kraft søgte han at forbinde Himmel og Jord, Aand og Materie«.

Selv siger Silvio, at han er »som en nyfødt« og »tror paa alt: Guder besjæler atter Jorden og Luften og Havet«. Claras hengivne og selvopofrende kærlighed får ham til at ane »en aandelig Verdensorden« – og da hun forlader ham, står han tilbage med »Følelsen af en uhyre og ubetalelig Taknemlighedsgæld«, men han føler også, at han skal kunne betale den (s. 282). Det kom ganske vist ikke den virkelige Clara til gode; til gengæld bliver hun fremover det samlende symbol i Claussens fiktive univers og pantet på drømmen om enhed, kernen i hans forestillingsverden.¹⁷

I de tidlige optegnelser i *Soldage* figurerer Julie Hadavag – eller kvinden for den sags skyld – ikke. Men at hun er til stede som en gennemrotisering af lavt og højt er nævnt. Mere afgørende er det at konstatere, at på den anden rejse opsøger Nexø de gamle steder, nu sammen med sin hustru, uden at der opleves noget fald, eller nogen svækkelse i forholdet mellem de to lag. En sammenhæng er ubrudt – en sammenhæng Clausen også søgte at fastholde i sit samliv og på sine senere rejser sydpå med den kvinde, han giftede sig med i 1896. At disse sammenhænge så ikke kunne fastholdes på langt sigt er en anden, trist, men denne artikel uvedkommende historie.

Tilbage til *Valfart*:

Jørgen Elbek skriver, at »mennesket selv er en dobbelthed, et samspil«, idet de personer, som følger Pelle, »inkarnerer det kvindelige aspekt« i den mandlige psyke – og Høffding citeres for: »først det mindre, saa det større, det er den naturlige Gang«. Det er disse forvandlingsmuligheder i den seksuelle energi, Silvio oplever i samværet med Clara.¹⁸ I kraft af sin tiltrækning kalder hun ukendte sider og muligheder hos ham frem, som hidtil har ligget skjult i underbevidstheden. Konkret og underfundigt sanseligt beskrives det i bjergbestigningen. Da de endelig er ved vejs ende og når ind under de skyggefulde egetræer, tilbereder Clara et måltid for Silvio, der associeres med den hellige nadver. I denne driftens opadstigen ofrer jeg'et en del af seksualiteten til selvet og opnår derved også den hedt ønskede indsigt og frihed. Kvinde og mand vækker hinandens modsatkønnethed, og hidtil pågående splittelser synes helet. Sammen bryder de igennem til en generel mystisk oplevelse af alts enhed – eller i hvert fald gør fortælleren Silvio det, jf. de ekstatiske tilstande i *Soldage*. Silvio og Clara skildres som »solophedede og skønhedsforfulgte« (s. 239) – solen bliver i begge bøger et billede på en kraft, en højere bevidsthed, der gennemlyser en mørk og isoleret seksualdrift – og i denne frigjorthed opleves sammenhæng, orden, klarhed både i den indre og ydre verden. Silvio taler som nævnt om »en aandelig Verdensorden« (s. 280), »en Slags sublim Matematik«¹⁹ – en orden, han har forudset på pladsen foran Peterskirken i Rom: »(...) er ikke netop den klare Linie / en Aabenbaring af den hellige Aand, det sikre Kendetegn for det Guddommelige / (som min Elskedes strænge Bryn) / den rene Linie!« (s. 222). Nexø oplever noget lignende i Córdoba's moské: »det er som at staa Ansigt til Ansigt med selve Livets Frodighed« (s. 74), men især i Granadas Alhambra-slot, hvor han fandt »Alt hvad Livet rummer af lyst og løftende« og følte sig »midt i Helheden, et Led af den«. Måske er det ovenfor

citerede udkast til *Pelle Erobreren* undfanget dér! Buer og hvælvinger udtrykker jo samme »Æventyrdrom hos alle Mennesker (...) en Higen opad hos dem alle, et Sug!«

IV. Slutning

På denne baggrund kan Claussen i slutningen af *Valfart* prise »den heroiske Tid« med forhåbninger om, at de kræfter, han er blevet grebet af, kan drive ham til – med Høffdings ord – »at søge efter Lys og Varme for saa mange som muligt«. Silvios »Vilje har voxet sig skøn« hedder det på bogens sidste side; spørgsmålet er da, hvad han skal stille op med den. Claussen besvarede blandt andet spørgsmålet med at udsende *Arbejdersken*, der nu »i en Sum« skal give »alt det bedste«, han har »at fortælle om arbejdende Masser og deres Skønhedslængsel«. ²⁰

Nexø er også selv kommet gennem sine »spærringer«. Med *Pelle Erobreren* skabte han sin social-erotiske utopi omkring kooperationstanken, men med centrum i forholdet mellem Pelle og hustruen Ellen.

Da Henrik Yde i 1995 drøftede sin efterskrift med mig, slog det mig, der i 1990 havde skrevet efterskrift til *Valfart*, at der var åbenlyse paralleller mellem de to værker. Claussen var ikke blot indadvendt symbolist; »en Drøm om Enhed« fulgte ham stadig, og han kunne uden falsk blufærdighed sige, at hans »Inspirationskilde er Menneskehedens Drøm om sig selv« – hvad Nexø kalder »Lykkedrømmen« for den enkelte som for de mange. De havde i ét og alt samme gemyt.

Litteraturhistorikere og kritikere har for uvane at se Claussen forfra som en ung forelsket faun eller værre: en narcissist, der aldrig kom fri af sin faderbinding og sin madonna-luder-fascination; man har heroiseret hans kunstnerholdning eller man har modsat bebrejdet ham den. ²¹

Nexø ses til gengæld oftest bagfra og måles som sådan ud fra sit politiske ståsted som ældre og sine sene værkers benhårde opgør med dels hans egne historier, dels den store histories tilsyneladende synder og forvildelser. ²²

Vi fandt stor urimelighed i disse fastlåsnings og forenklinger, men trøstede os med, at der nok kunne rettes op på dette misforhold. Henrik Yde tog sig da for blandt andet at påvise, at bogen foruden at være tilsyneladende fordringsløs journalistisk reportage også er et symbolistisk værk, hvad komposition, sprog og stil angår. Den side er jeg her så godt

som gået uden om og henviser til afsnittene herom i *Soldages* efterskrift. Ærindet i ovenstående har nok så meget været at påvise de bevidstheds-mæssige og de dermed korresponderende formmæssige lighedspunkter mellem de to rejsebøger. De politiske aspekter er med forsæt holdt i baggrunden. De vil siden vise sig, da næste skridt vil være at påvise, at de social-erotiske visioner, de to bøger indeholder i kimagtig form, udfoldes i *Arbejdersken* og i *Pelle Erobreren*. Herom skulle man gerne kunne læse i *Danske Studier* 1997 – med de to nævnte udgivere som forfattere.

Noter

1. Frans Lasson: *Sophus Claussen og hans kreds* I (1984) s. 197.
2. Om Clara Robinsson: se Jørgen Hunosøes »Breve fra Clara«, *Danske Studier* 1985, s. 126-135 og afsnittet »Brobyggeren. Om Valfart« i sammes: *Gift med den sidste engel?* (1994) s. 81-95. Heri henvisning til øvrig litteratur.
3. Frans Lasson op.cit. s. 259.
4. Sidehenvisninger til *Valfart gælder Antonius i Paris*. *Valfart* ved Jørgen Hunosøe (*Danske Klassikere*) (1990).
5. Børge Houmann: *Martin Andersen Nexø og hans samtid 1869-1919* (1991) kap. 5 og 7 og Henrik Yde: *Det grundtvigske i Martin Andersen Nexø's liv* I (1991) s. 371.
6. Ernst Frandsen: *Sophus Claussen* (1950) bd. 2, s. 197 og *Pelle Erobreren. Gryet* (11. udg. ved Børge Houmann, 1973) s. 165.
7. Jørgen Elbek: *Fundet og søgt* (1986), afsnittet »Martin Andersen Nexø og hans sammenhæng« s. 34-46.
8. Notatet er gengivet i facsimile på omslaget af *Omkring Pelle Erobreren* udg. af Børge Houmann (1975), jf. dennes biografi bd. 1, s. 281.
9. Sidehenvisninger gælder *Soldage* ved Henrik Yde (*Danske Klassikere*) (1996).
10. Børge Houmann: *Martin Andersen Nexø Bibliografi* (1961).
11. Henrik Ydes efterskrift s. 244-247.
12. Titlen på skrift af filosoffen Viggo Drewsen (1881).
13. *Sophus Claussens Lyrisk* I (1982) s. 124-125.
14. Sophus Claussen: *Foraarstaler* (1927) s. 10-11.
15. Jf. note 2.
16. Jf. også indledningen til fortællingen *Ungdom* skrevet 1903, udgivet *Ord och Bild* 1904 og i *Muldsrud. Anden Samling* (1905).
17. Se evt. nærmere herom i de i note 2 nævnte værker.
18. Mht. *Pelle Erobreren* kan henvises til Morten, der efter sin rejse til syden og på romanens sidste side siger til Pelle: »nu skal jeg skrive jer en Historie om en Prins, der finder Skatten og vinder Prinsessen. Han har ledt om hende i hele Verden, du – og hun var der ikke. Saa er der kun ham selv til Rest, og der finder han hende – for han har sunket hendes Hjærte«.

19. Jf. det kendte interview med Claussen fra april 1894, optrykt i *Taarnet*, juni 1894, s. 125-128.
20. »Brev til en Social-Revolutionær«, *Løvetandsflugt* (1918) s. 111.
21. Se afsnittet »Afstand og nærvær. Om Sophus Claussen-forskningen« i *Gift med den sidste engel?* s. 99-116.
22. Nexøs eget opgør med *Pelle Erobreren* foregribes i *Ditte Menneskebarn* (1917-21; se Houmanns biografi bd. 2, s. 220 og 222) og gennemføres med *Morten hin Røde* (1945-1957; biografien bd. 3, s. 364-386). – Samtiden fordømte hans kritik af Socialdemokratiet og medlemskab af Det danske Kommunistparti – en fordømmelse, der stadig kan synes at stille sig hindrende i vejen for en åben tilegnelse af det tidlige forfatterskab. – Litteraturhistorikere kan reducere *Soldage* til at være »én lang indirekte polemik mod Johs. V. Jensens Spaniensbillede fra *Den gotiske Renaissance* (1900)« (*Dansk Litteraturhistorie* (1984) bd. 7 s. 173) eller de kan helt undlade at nævne den (*Dansk Litteratur Historie* (1966) bd. 3).